

“KALKINMA İKTİSADI VE SOSYAL YAPILAR” PİYASA VE SOSYAL YAPILARIN ÇÖZÜNÜRLÜĞÜ

Abdulkadir ŞENKAL**
Yaşar BÜLBÜL *

ABSTACT

Globalization is a process affecting all of the countries and compelling them to change. Pax Americana which is a recent example for the globalization whose former examples include Pax Romana, Pax Ottomana and Pax Britannica, seems to have an overwhelming and irreversible characteristic –at least for now. There are different arguments and opinions about its effects, particularly on less developed or developing countries. Of course, globalization is important because with this process, humankind has experienced quick and big developments. In areas like medicine, physics, chemistry, economy and telecommunication, for example, great developments have been achieved. But unfortunately we can not talk about the similar developments in social life. Development economics which had been suggested for the development of less developed countries just after the Second World War was disputed seriously, and after a long practice period culminating in failure, alternatives are required. We can say that neither neo-liberal policies as alternative to development economics could create an optimistic environment. It is claimed that, on the contrary, hunger, poverty, unemployment and social insecurity have resulted from the policies suggested by neo-liberalism.

As a result of the globalization, development in a particular area expands to the extensive areas in a short term, and affects all fields of social structure. Within the global system, it can be claimed that open trade and free market economy which has been implemented for last four decades provided more opportunities, growth and welfare for many people in the world; but much more people live in poverty, hunger and misery. The world economic system, which has failed in giving fair opportunities to increase living standards, is not reliable anymore. It is estimated that only 20-25%of the world

** Kocaeli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

* Kocaeli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

population directly benefit from globalization, while the rest of the world either marginally benefit or do not benefit at all. Only 1,8 billion of the world population (6 billion) can meet the cost of the goods and services available to the world markets; and only half of this section can operate within the banking system. The main issue is how to provide job and better living standard for around 3 billion people earning less than 2 USD per day and for 2-3 billion prospective additions to the world population next 30-50 years. Achievement of this goal requires a brand new global development strategy, as well as taking pain over environmental and social assets. Another reason for neglect of the social development policies by the development economics has been its focus on the individualism versus collectivism, and market versus government, but not taking socio-cultural complexities of the world which it tried to model.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Yapılar, Kalkınma Doktrini, Sosyal Politika

Giriş

Küreselleşme bütün dünyayı etkisi altına alan ve değişime zorlayan bir süreçtir. Tarihin daha önceki dönemlerinde Pax Romana, Pax Ottomana, Pax Britannica olarak adlandırılan benzeri süreçlerin günümüzdeki yeni örneği olan Pax Americana süreci -en azından şimdilik- karşı konulamaz ve değiştirilemez bir özelliğe sahip gibi gözüküyor. Bu gelişmenin ülkeler, özellikle azgelişmiş ülkeler üzerinde nasıl bir etkide bulunduğu ya da bulunacağı konusunda farklı görüş ve söylemler vardır. Hiç kuşkusuz küreselleşme olarak nitelendirilen gelişmeler önemlidir. Çünkü bu süreçle birlikte insanlık tarihinde olmadığı kadar hızlı ve büyük gelişmelere şahit olmuştur. Örneğin tıp, fizik, kimya ekonomi, telekomünikasyon gibi alanlarda önemli gelişmeler sağlanmış ve insanlık muazzam gelişmeler yaşamıştır. Ancak sosyal boyut için maalesef aynı gelişmelerin yaşandığını söylemek mümkün gözükmemektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra azgelişmiş ülkelerin gelişmesi için geliştirilen kalkınma ekonomisi, en başından beri çok ciddi tartışmalara konu olmuş, uzun bir uygulama döneminden sonra da, alternatif aranması konusundaki görüşler ağırlık kazanmıştır. Kalkınma iktisadı kolektivizme karşı bireyciliğe, devlete karşı piyasadaki tercihlere odaklanmıştı, fakat modellendirmeye çalıştığı dünyanın sosyo-kültürel yapısında bulunan karmaşıklıkları dikkate almamıştı (Ryszard, Wolnicki,2004;300). Kalkınma iktisadının yanı sıra, günümüzde yine azgelişmiş ülkeler için önerilen neo-liberal politikalar için de çok iyimser görüşlerle karşılaşmamaktayız. Aksine, Neo-liberal görüşü benimseyen ülkelerin uyguladığı politikalar sonucu, dünyanın her tarafında açlığın, yoksulluğun, işsizliğin, sosyal güvencesizliğin temel sorunlar olarak gündemde yer aldığı iddia edilmektedir.

Küreselleşmenin bir sonucu olarak, bir alanda meydana gelen gelişme kısa zamanda diğer alanlara yayılmakta ve sosyal yapının bütün alt sistemlerini etkilemektedir. Küresel sistem çerçevesinde, geçen son otuz-kırk yıl boyunca tatbik edilen açık ticaret ve serbest piyasa ekonomisinin, dünyadaki birçok insana daha fazla fırsat, büyüme, başarı ve refah getirdiği iddia edilebilir; ancak hala milyarlarca insan yoksulluk, açlık ve sefalet ortamında yaşam sürmektedir. Ülkelerin %80'inin kendilerine hayat standartlarını yükseltmek için adil bir fırsat vermekte başarısız olduğunu kabul ettikleri dünya ekonomik sistemi, artık güvenilir bulunmamaktadır. Dünya nüfusunun yalnızca %20-25'inin küreselleşmeden doğrudan faydalandığı, kalan kısım için faydaların marjinal olduğu ya da var olmadığı tahmin edilmektedir

6 milyar insanın yalnızca, 1,8 milyarı dünya piyasalarında mevcut mal ve hizmetlerin maliyetini karşılayabilmektedir. Bu şanslı nüfusun da yalnızca yarısı bankacılık sisteminin muhatabıdır (Rivero,2001;82). Esas sorun, günde 2 dolardan daha az kazanan yaklaşık 3 milyar insana ve gelecek 30 ila 50 yılda dünya nüfusuna eklenecek 2-3 milyar arası insana nasıl iş ve daha iyi bir hayat standardının sağlanacağıdır. Bu amaca ulaşmak, çevresel ve sosyal varlıklarımıza karşı daha özenli olmanın yanı sıra, geçmişte takip edilenden farklı bir küresel kalkınma stratejisi gerektirir.

Kalkınma İktisadının Evrimi; Literatür

Kalkınma ekonominin yapısının başarılı bir şekilde dönüşümü olarak kabul edilmektedir ve kaynakların tarımdan sanayiye kaydırılması bu dönüşümün temel özelliğini oluşturmaktadır(Chenery, Robinson,Syrquin, 1986;ix). Dünya kalkınma rejiminin ortaya çıkışı, II. Dünya Savaşı sonrası dönemin en önemli fenomenidir. Birleşmiş Milletler Örgütü, birçoğu III. Dünya'nın kalkınma problemleriyle ilgilenmek için oluşturulan uzman birimleriyle, kalkınma kültürünü aktif şekilde geliştirdi ve kalkınma projeleri geliştirdi. 1960'ları "Kalkınma Onyılı" olarak ilan etti. 1990'ların sonlarında OECD ülkelerinde kalkınma faaliyetlerinde yer alması için kurulmuş olan 2500'den fazla uluslararası kalkınma organizasyonunun varlığı, bu ilginin boyutunu göstermektedir (Luo, 2000;157-58).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra iktisatçılar da, sona eren kolonyal sistemin geride bıraktığı, 3. Dünya ve hatta 4. Dünya ülkeleri olarak adlandırılan coğrafyadaki¹ yoksulluk ve gelişmemişliğe, bu dönüşümü sağlayarak çözüm

¹ Fransız demograf Alfred Sauvy'nin ihtilal öncesi Fransa'da memurlar ve aristokratlar dışındaki sosyal gruplar için kullanılan "üçüncü devlet"e benzetme yaparak kullandığı "3. dünya" kavramı (Roy, Ash Narain, *The Third World in the Age of Globalization: Requiem or New Agenda?*, Zed Books, London 1999, s. 3), Franz Fanon tarafından yaygınlaştırıldı ve hiçbir bloğa ait olmayan, ekonomileri özü itibarıyla kalkınmak için yetersiz olan ekonomik ve teknolojik açıdan az gelişmiş ülkeleri ifade etmeye başladı (Grolier (1996), "Third world", The Grolier multimedia encyclopedia. USA: Grolier electronic publishing). Birleşmiş Milletler'in tanımında 4. dünya ülkeleri kategorisinin de bu listeye

bulma hususuna büyük ilgi duymaya başladılar. Bu ilginin şekillenmesinde ve teorik bir içerik kazanmasında, ortodoks analize olan inancın zayıflamasının yanı sıra, Keynezcil görüşün başansı, Harrod/Domar'ın büyüme teorisi çalışmaları, kapalı bir ekonomide tüketimi bastırma ve ağır sanayiye yatırım politikalarını takip ederek yüksek büyüme hızları elde etmiş olan Sovyetler Birliği'nin tecrübesi dahil, bir çok faktör etkili oldu (Oslington,2007;2). Bunların sonucu olarak Batılı iktisatçılar da, Rusya'daki ekonomik modelin temel unsurları olan planlama ve kamulaştırmanın faydalarına oldukça yaygın bir şekilde inanmaya başladılar. İktisadi planlama konusundaki iki Polonyalı yazar Michal Kalecki ve Oskar Lange'in ve bir Rus yazar olan Vladimir Kantorovitch'in eserleri birçok iktisat öğrencisinin standart okumaları arasında yer almaya başladı. Birinci Dünya ülkelerinin Batılı iktisatçıları da kendi tecrübelerinin yeniden yorumuna dayanan bir kalkınma modeli önerdiler. 1950'ler ve 60'larda kalkınma iktisadı, "israfçı, sömürücü kapitalizm"e alternatif teoriler için zemin oluşturmaktaydı. Her ne kadar iktisat biliminin bir alt-disiplini olarak sınıflandırılrsa da, kalkınma teorisi sola doğru çok bariz bir kaymayla, "politik iktisat"ı hatırlatmaktaydı (Ryszard,Wolnicki,2004;301).

Aslında kalkınma düşüncesi 19. yüzyıldan beri gündemde olan bir düşüncedir ve genel itibariyle kalkınma teorilerinin kaynağı, 18 ve 19. yüzyıl Avrupa iktisat düşüncesinin (o dönemdeki adıyla politik iktisadın) iki ekolüdür: Klasikler ve neo-liberaller ile Marxistler ve radikaller. Her iki ekol de ulusların zenginliği ile ilgilenmelerine rağmen, temel farklılıklar, büyümenin nasıl sağlanması ve büyüme ile elde edilen gelirin nasıl dağıtılması gerektiği konusundaki görüşlerde ortaya çıkmaktaydı. Klasikler ve neo-liberaller için ulusun ve sosyal sınıfların çıkarları tümüyle uyumlu iken, Marxistlere ve radikallere göre sınıflar ve çıkarların çatışması ihtimali vardır ve bu ya köklü bir toplumsal mühendislik ya da bir devrim gerektirir (Ryszard,Wolnicki,2004;302).

Günümüzde ise başlıca teori grupları şunlardır:

- Neo-klasik teoriler (Peter Bauer, Theodore Schultz, James Meade, Gerald Meier ve Henry Bruton).
- Yapısal denge bozuklukları teorileri (Hollis Chenery, Jeffrey Nugent ve diğerleri).
- Radikal ve Marxist teoriler (Paul Baran, Gunder Frank, Vladimir Lenin, Samir Amin, Gabriel Palma).

Birçok iktisatçı ve sosyal bilimci ülkeler arasındaki kişi başına gelir farklılıklarının kökeninde kurumlardaki ve devlet politikalarındaki farklılıkların yer aldığına inanırlar (Acemoğlu,Johnson, Robinson,2001;1395). Nitekim kalkınma iktisadının da farklı devlet politikalarına yöneldiği görülmektedir. Bunlardan birincisi ihracata dayalı kalkınma, ikincisi, ithal ikameci politikalar ve üçüncüsü ise bu ikis-

eklendiğini belirtelim; az gelişmiş ülkeler 4., gelişmekte olan ülkeler ise 3. dünyayı oluşturmaktadır.

inin arasında yer alan, dengeli kalkınma stratejisidir (Chenery,Robinson,Syrquin, 1986;312-13).

Çok sayıda kalkınmakta olan ülke, 1980'lere dek piyasa-dışı teorileri ve kavramları tecrübe etmekle birlikte, ancak sınırlı bir başarı elde edebildi. Brezilya ve Hindistan 1960'larda bir kaç yıllık sürdürülemeyen bir büyüme performansı gösterdiler. Hepsinde eşitsizlik ve yoksulluk arttı. Yaşanan bu olumsuzluklar neo-klasik model yanlıları ve yapısalcılar ile neo-kurumsalcıları içeren diğerleri arasındaki bir tartışmayı şiddetlendirdi. Neo-klasiklere göre, 3. dünya ülkelerinde ortaya çıkan stagnasyonun suçlusu kötü fiyat sistemi, yanlış yatırımlar ve yanlış üretim teknolojisi seçimleri idi. Karşı grup ise stagnasyonun daha çok devletin sanayiye ve fiyatlara müdahale politikasından kaynaklandığı görüşündeydi.

Kalkınma iktisadı iktisat bilimiyle gittikçe daha da bütünleşmiş ve hatta iktisattaki teorik gelişmelerden büyük oranda etkilenmiştir (Oslington,2007;12). Nitekim 1980'lerin ortasından itibaren büyük bir yaklaşım değişikliği olduğunu görüyoruz; Latin Amerika borç krizi, eski kalkınma paradigmalarının yeniden gözden geçirilmesine yol açtı. Ekonomik politikaların Meksika, Brezilya ve Bolivya'da başarısız olmasından ve aşırı borçlanmanın problemleri çözmeyeceğinin anlaşılmasından sonra, yeni bir yaklaşıma ihtiyaç duyuldu. Buna ek olarak, kalkınma iktisatçıları, politikacıları öncelikle kendi iktidarlarını sürdürmeyi düşünmekle, hükümetleri de öncelikle küçük fakat etkili baskı gruplarının çıkarlarını temsil etmekle suçlamaktaydılar (Balasubramanyam, Lall, 1991;12). Hükümetler artık çözüm üretmekten çok, kendileri problem oluşturmaktaydılar. Bunun üzerine gittikçe artan sayıda kalkınma iktisatçısı serbest piyasayı ve sınırlı müdahaleciliği savunmaya başladı (Lal,1983;109).

Bu gelişme 1990'lar boyunca iktisadi kalkınma teorisini ve uygulamalarını domine eden, sıkı para ve maliye politikaları, serbestleştirme, dış ticaret ve sermaye akışının liberalizasyonu, devlet sübvansiyonlarının kaldırılması, düşük vergi, faiz oranlarının liberalizasyonu, düşük enflasyon vb. içeren Washington konsensüsünü ortaya çıkardı. Bu kapsamlı liberal reformun taraftarları, "*piyasa mucizesi*"nin sonunda geri kalmışlığı çözeceği inancındaydılar.

Gözden geçirilmiş kalkınma iktisadı ile küreselleşmenin ortak krizi olan 1997 ve 1998'deki Doğu Asya krizi, yıllık GSYİH artışları ortalama %6-7 ve dünya ekonomisine oldukça başarılı bir şekilde entegre olmuş olan Endonezya, Malezya, Güney Kore ve Tayland'ı olumsuz etkilemiş ve küreselleşme karşıtlığını arttırmıştır. Kalkınma lobisinin küreselleşme ile ilgili olumlu düşünceleri bir süre sonra karşıt bir eleştiriye dönüşmüştür. Aralık 1999'daki Seattle WTO toplantısı esnasındaki ve Nisan 2000'de Washington'daki küreselleşme-karşıtı protestolar, IMF'de ve Dünya Bankası'nda reform isteyen, büyüyen ve sesini yükselten uluslararası lobinin varlığının ve gücünün kanıtıydı.

Kalkınma iktisadı da bu türden tepkilerin bir diğer adresiydi. Bu iktisat; ilk olarak araştırma alanını yalnızca ekonomik faktörlerle sınırlamasından; ikinci olarak, çok sayıdaki iktisatçının kalkınmakta olan ülkelerin realitelerine hiç uymayan

ekonomik kavram ve politikalara başvurmasından; üçüncü olarak, kalkınma iktisadının ülkeye özel kalkınma faktörlerini tam anlamıyla değerlendirmekte yetersiz kaldığından dolayı eleştirilmektedir (Ryszard, Wolnicki,2004;310). Bu noktada yeni bir kalkınma teorisine ihtiyaç olduğu sık sık dile getirilmektedir.

Savaş sonrası dönemde hükümet politikalarından ve kaynak kullanımından kaynaklanan temel farklılıkların sonucunda iktisadi kalkınma konusundaki literatür de, piyasaya ve adil fiyat yaratma mekanizmalarına bağlılığın derecelerine, uluslararası ekonomiye yaklaşımlara ve hepsinin ötesinde devletin iktisadi hayattaki rolüne göre geniş bir yelpaze oluşturmaktadır.

Son dönemin en çok ön plana çıkan kalkınma iktisatçısı, yoksulluk ve gelir eşitsizliği konularında yaptığı katkılarla Nobel ödülü kazanan ünlü iktisatçı Amartya Sen'dir. Tagore ve Nehru'dan etkilenen Sen genel olarak piyasa-karşıtı, anti-neoklasik bir duruş sergilemektedir. Merkezinde insan olan tamamen yeni bir iktisat/felsefe inşa etmiştir(Desai,2001;221). Sosyal seçim ve refah iktisadi konusunda bir dünya otoritesi; kalkınma iktisadında yoksul ülkelere yatırımın etkinliğini değerlendiren ve yakın zamanda da açlığın iktisadi analizini yapan çığır açan çalışmalar gerçekleştiren önemli bir teorisyendir(Atkinson,1999;173). Sen kalkınmanın sosyal boyutunun üzücü bir şekilde ihmal edildiği konusunda oldukça emindir (Atkinson,1999;185). Sık sık Marx'tan alıntılar yapmıştır; fakat onunki Marx'inkinden daha kapsamlı bir şekilde ve bunun yanı sıra da Tagore'un ifade ettiği tarzda insancıl bir iktisadın araştırma programıdır(Desai,2001;220).

"Adil toplum"un tanımını Eski Yunan'dan beri filozofları düşündüren ve uğraştıran bir konu olmuştur. "*Adalet*" ve "*bakkanîyet*" gibi kavramlar esas olarak normatif nitelikli kavramlardır. İnsan ve topluma dair ideolojilere ve kültürel koşullamalara bağlı olarak zaman ve mekân içinde önemli farklılıklar gösterirler. Hiç bir toplumda bireyler arasında tam ve mutlak bir eşitlik olamayacağına, zaten hiç bir felsefi ya da siyasal akımın böyle bir hedefi olmadığına göre, kalkınmanın en önemli sosyal boyutu olan gelir dağılımında adaletin nerede başlayıp nerede bittiği tartışmasının basit ve "bilimsel" bir yanıtı yoktur. Ancak yine de, önce Harvard'lı "liberal" siyaset felsefecisi J. Rawls ile başlayan ve daha sonra, Rawls'a karşı çıkan muhafazakar meslektaşısı R. Nozick ile devam eden (Nozick, "Anarchy, State and Utopia", 1974), A. Sen ile gelişen (Sen, "On Economic Inequality", 1973, "On Ethics and Economics", 1987, "Inequality Reexamined", 1992) bu tarihsel tartışmanın geçen otuz yılda başka pek çok katkılarla birlikte açıklık kazandığı, hatta pozitif kalıplara dökülebildiği söylenebilir (Tusiad,2000;151).

Rawls'ın yaklaşımının temelinde, bireylerin bir toplum oluşturabilmeleri ya da mevcut bir toplumun sürdürülebilir olması için dağılım alanında gerekli asgari konsensusun tanımlanması çabası vardır. Rawls, faydacı okulun, refahı tüketilen malların sağladığı ve her bireyin öznel tercihlerine göre belirlenen toplam faydaya bağlayan ve bu nedenle bireyler arası karşılaştırmayı olanaksız kılan yaklaşımına karşı çıkar. Rawls'a göre "toplumsal temel mallar" adını verdiği bir mal sepeti

tanımlamak olanaklıdır ve bu malların dağılımındaki eşitsizlik, nesnel bir adalet tanımının çıkış noktası için yeterlidir.

Sen'e göre Rawls doğru maksimizasyona odaklanmamıştır. Refah açısından, malların mal olarak öneminden çok bu malların insanlar için ne yapabileceği önemlidir. Mallar insanların çeşitli yollarla devinimlerini olanaklı kılar: Sen adaletin amacını, sağlıklı ve dengeli beslenmek, sağlıklı olmak, okumuş olmak vb., tüm ekonomik rejimler çerçevesinde kişilerin kullanımına sunulmuş işlevsel malları temsil eden vektör kümelerinin mümkün en yüksek düzeyde eşitlenmesi olarak belirtir. Kişinin ulaşabileceği işlevsel mallar, o kişinin eylem kapasitesini oluşturur. Kısacası, Sen'in kuramı bireylerin eylem kapasitelerinin eşitliği olarak özetlenebilir (Tusiad,2000;154).

Amartya Sen'in kalkınma düşüncesini, en başından itibaren gelir dağılımının düşük kısmına özel referansla birlikte, bir ekonomide bireylerin refahı için kaygılanma motive eder; açlık, yoksulluk ve iktisadi kalkınma faydalı, önemli ve sosyal yönden değerli bir çalışmanın konuları olmuşlardır ve onun bireysel ve sosyal refah kavramlarına yönelik temel araştırmalarını motive etmişlerdir (Arrow,1999;163). Aslında esas katkılarında biri, daha önce birçokları tarafından mesleğin kaygılarının dışında olarak kabul edilen belirli konuların –açlık gibi- incelenmesini meşrulaştırmak olmuştur (Atkinson,1999;189). Nitekim, büyüme öncelikli kaygıları, yoksulluk ve mahrumiyetle ikame eder. Tam da devletçi iktisadi kalkınma modelinin büyük baskı altında olduğu bir dönemde, Amartya Sen'in yaklaşımı, tartışmayı devlet ile piyasa arasındaki mücadeleden, bu ikisinin uyumlu rollerine çekmiştir. Nitekim, hak ediş yaklaşımı bize, düzensiz fiyat dalgalanmaları yoksul için zararlı olduğundan, düzenli piyasaların esas olduğunu söyler. Hak ediş argümanı piyasa başarısızlığı ile ilgili değildir, fakat piyasa kliringine rağmen açlık olabileceği ile ilgilidir. Bu bir yönden Keynes'in piyasaların dengeyi sağladığı, fakat bir seviyede birçok insanı gönülsüz işsiz bıraktığı eksik istihdam dengesi teorisine paraleldir. Devlet artık imalat sanayilerine vs. değil de, sağlığa, eğitime, temiz suya ve mal ve hizmet temin eden diğer hizmetlere yoğunlaşmak zorundadır (Desai,2001;220). Uygun gıda, eğitim fırsatı, barınak, sağlık gibi hizmetlerin tümü, bireyin normal bir yaşam sürmesine yardım etmek için gereklidir. Sen'in belirttiği gibi, gelir açısından görece mahrumiyet “*kabiliyet*” açısından “mutlak” mahrumiyeti doğurur. Bu durum kişinin gelirini refaha (sağlık, yaş, cinsiyet ve çevresine göre) çevirme yetisine bağlıdır (Sen,1999;89).

Amartya Sen'in çalışmalarında özgürlüğün belirgin bir tema olarak ortaya çıkışı, 1990'lardadır. Bu çıkış, ilk 1990 sayısı daha çok Sen'in yaptığı çalışmanın (özellikle Bölüm 1) bir sonucu olan, Beşeri Kalkınma Raporu'yla (HDR) başlar. HDR 1991 ve 92'de özgürlük ve insan hakları konularına girdikçe, iki özgürlük görüşü arasında –biri liberal bireyci ve diğeri beşeri kalkınma kavramında örtülü bir şekilde- bir gerginlik ortaya çıktı. 1995 raporu ikinci ve üçüncü raporlara pek katkısı olmayan Sen'i, kadın haklarını ele aldığı cinsiyet temasıyla birlikte, aktif bir şekilde geri getirmiştir. Kalkınmanın amacı en yoksul ve en zayıfın profilini

yükseltmektir. Geleneksel maddi durumları (gelir, eğitim, iş vs.) ne olursa olsun, ataerkil yapı içindeki varlıkları ile kadınlar, iyileşmeleri her toplumun adaleti için kıstas olması gereken en kötü durumdakilerdir (Desai, 2001; 220).

Sosyal Değişim ve Sosyal Yapıların Etkileşimi

Sosyal değişim kavramı sıkı sık kullanılan bir terimdir ve yeni değildir. Genelde toplumun ve kültürün maruz kaldığı ekonomik büyüme, durgunluk ve kriz gibi gelişmelerin sonucu olarak toplumda ortaya çıkan değişimi ima eder. Batı toplumlarında Polanyi'nin deyimiyle “büyük dönüşüm”ün endüstrileşme, modernleşme veya çok daha yeni değişiklikler, ulus devlet şeklinde yapılanma ve Asya-Pasifik bölgesinde sağlanan ekonomik kalkınma ile getirildiği unutulmamalıdır. Sosyal değişim daha yeni ve özel bir anlamda kullanılmalıdır. Diğer bir deyişle, sosyal değişim çalışmaları yeni bir disiplinler arası paradigma olarak görülmelidir. Sosyal değişim basitçe başka bir şeyin inkârı olarak tanımlanmamalıdır. Bununla birlikte, sosyal değişim ile ilgili çalışmaların, kalkınma ilgili çalışmaların bazı temel varsayımlarını reddettiği bir gerçektir. Kalkınma önceden belirlenmiş bir hedefe doğru ilerleyiş konusunda uygulanan politikalar olarak ifade edilir. Sosyal değişim ise, tersine ne önceden belirlenmiş bir sonuç ne de pozitif olan bir süreci ima eder (Castles, 1999; 7-8). Sosyal değişim esas olarak küreselleşmenin antitezi olarak görülmelidir. Bu durum, sosyal değişimin diyalektik olarak hem küreselleşmenin bir parçası, hem de küreselleşmenin temel fikirlerini zayıflatan bir süreç olduğu anlamına gelir. Bugünün egemen neo-liberal küreselleşme teorilerinin bilinçli olarak övüldüğü konusunda genel bir kanaat vardır. Tersine, ekonomik küreselleşmenin eşlik ettiği büyük sosyal değişikliklere yoğunlaşmak, çok daha önemli bir değerlendirme olacaktır. Bu pratik olarak, Asya Krizi'nde Dünya Bankası'nın düzenlenmemiş piyasalardaki sosyal çelişkileri keşfetmesiyle ortaya çıktı. Bu anlamda diyalektik mantık, yeni bir sentezin düşünülmesini veya mevcut çelişkilere çözüm bulunmasını gerektiriyordu.

Sosyal değişimin analitik bir yapı olarak kullanımı şu kabullere bağlıdır²;

* Ekonomik ve kültürel ilişkilerin küreselleşmesi, bölgeselleşme ve küresel yönetişimin çeşitli formlarının ortaya çıkışı bağlamında, sosyal değişim hem gelişmiş hem de az gelişmiş bütün toplumları etkiler.

* Küreselleşme hem uluslararası hem de ulusal seviyede sosyal farklılaşmanın yeni formlarına öncülük etmektedir. Zengin ve yoksul ülkeler arasındaki kutuplaşma ve sosyal dışlanma ülkeler arası ilişkileri de etkileyen problemlerdir.

² Gunter Bernhard and Rolph van der Hoeven, *The Social Dimension of Globalization: a Review of the Literature*, Working Paper No. 24, 2004, s.4

* Gelişmişlik ve az gelişmişlik arasında kesin sınırlar çizilemediği gibi, değişim süreci konusunda genel olarak kabul görmüş bir hedef olmadığı için, sorun artık kalkınma bağlamında değerlendirilemez.

* Sosyal değişim çalışmak, küreselleşmenin topluluklara ve çok farklı tarihsel tecrübeleri, sosyal görüşleri, politik kurumları ve kültürleri olan toplumlara etkilerini incelemektir.

* Herhangi bir sosyal değişim analizi, hem makro-sosyal güçlerin hem de yerel geleneklerin, tecrübelerin ve kimliklerin analizini gerektirir.

Küreselleşme, teknoloji, ekonomik faaliyet, yönetim, iletişim gibi alanlar arasındaki sıkı ilişkiler, değişim sürecinin sonucu olarak görülebilir. Bütün bu alanlardaki gelişmeler, birbirini destekleyen bir niteliğe sahiptir. Bu yüzden neden ve sonuç arasında kesin bir ayırım yapılamaz. Bazıları, uluslararası düzeyde gerçekleşen sermaye, ticaret, göç, çevresel etmenler gibi faktörleri, tarihsel örnekler olmadan değerlendirirler. Bu tür akımlar neredeyse bütün ülkeleri küresel seviyede bütünleşmeye iter ve birçok açıdan önemli sosyal değişimi de beraberinde getirir. Fakat aşırı küreselleşmecilerin tersine, değişimciler bu tür gelişmeleri küresel yaklaşmanın veya dünya toplumunun oluşumunun bir göstergesi olarak algılamazlar. Değişimciler için küreselleşme, tahmin edilemez sonuçlar veren karışık bir tarihsel süreçtir. Dahası küreselleşme bazı bireylerin, toplulukların, ülkelerin veya bölgelerin güç ve zenginliğin küresel ağına entegre olduğu, aynı zamanda diğerlerinin dışlandığı ve marjinalleştiği yeni küresel tabakalaşma çeşitlerinin gelişimi anlamına gelir (Sengenberger,2003;20). Teknolojik gelişmeler değiştirilemez bir özelliğe sahipken, uygulanan politikaların değiştirilebilirliği daha olasıdır. Bu yüzden, uygulanacak politikalarla küreselleşme sürecinin sosyal boyutunda birçok değişiklik meydana getirmek mümkündür. Küreselleşmenin sosyal boyutu, sosyal hayatı, aileleri, çalışan insanların ortak hareket etmesini tercih eder. Ekonomik ve parasal konular, sosyal koruma, gelir, çalışma gibi konular küreselleşmenin politikalarıyla çatışır. Ekonomik boyutun ötesinde sosyal boyutu, kültürü, kimliği ve iletişimi kuşatır.

2000'li yılların başlarında, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), küreselleşmenin sosyal boyutuna ağırlık vermeye başladı. ILO'nun bu alandaki faaliyetleri üye ülkelerde uygulanması muhtemel kararların alınmasını amaçlar ve bu ülkelerde küreselleşmenin etkilerinden korunma süreçlerini kapsar. Ulusal ve uluslararası kurum ve organizasyonlara hem yardım eder ve hem de işbirliğine gider. Nihai amacı küreselleşmenin araçlarını kullanarak adil gelir dağılımını, dengeli büyümeyi sağlayacak, işsizliği ve yoksulluğu azaltacak kaynakları en etkin şekilde kullanmaktır. ILO'nun resmi web sitesinde açıkça belirtilmiş olan faaliyetleri, 2000'li yıllardan beri pek çok kitap ve araştırmaya konu olmuştur.³

Küreselleşmenin sosyal yapısında ulusal ve uluslararası düzeyde birçok araştırma ve tartışmaya ihtiyaç vardır. Milyarlarca insan 21. yüzyılda hala gayri

³ Bu konuda İLO'nun resmi websitesi olan www.ilo.org'a bakınız

insani koşullarda yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Küreselleşmenin sosyal gelişmeyi sağlamakta başarısız olduğu ileri sürülmüştür.⁴ Küreselleşme ekonomisinin eşit dağıtımında, alt ekonomileri oluşturan büyük, orta ve küçük şehirler arasında farklılıklar vardır. Dünya Bankası tarafından hazırlanan raporlar, dünya ticaretinin sürekli az gelişmiş ülkelerin aleyhinde bozulduğunu göstermektedir. Buna karşılık benzer bir raporda da, 1985'te 2.3 trilyon dolar olan dünya ticaretinin yaklaşık üç kat artarak 2002'de 7,8 trilyon dolara yükseldiği belirtilmiştir.⁵ Bu dönem boyunca dünya ticaret hacminin artış hızı, GSMH'nin artış hızından daha yüksek oranda gerçekleşti. 1985'de yüzde 12,8, 2002'te yüzde 32,1 dolaylarında artan dünya ticaret hacmi GSMH'deki artış ile kıyaslandığında, GSMH'deki büyüme hızının eksi düzeyde olduğu görülmektedir (Bernhard, Hoeven, 2004;35). Ekonomik bütünleşmenin hızı Latin Amerika ve Asya ülkelerinde yavaşlarken, OECD ülkelerinde yükselmekteydi. Buna rağmen GSMH'deki düşük artış hızı 1985 ve 2002 yılları arasında ekonomik bütünleşmeyi olumsuz yönde etkiledi.

Birçok insan çağdaşlaşmayı Batılılaşma ile eşit görürken, farklı düşüncede olanlar ise çağdaşlaşmanın gerçek doğasını sorgulamaktadır. Çağdaşlaşmanın sosyal, ekonomik ve siyasal örgütlenme yönünden özellikleri nelerdir? Küreselleşme süreçleri post-modern dünyaya taşıdığımız zaman-mekan ilişkisinin değişimi midir? Çoğuna göre, cevap evettir, yani sosyal örgütlemenin doğası değişmiştir ya da temelli bir değişim sürecinin içindedir. Bazıları riski, bu değişime karşı doğacak yeni bir sosyal tepkide görmektedir (Giddens,1991;23-5). Dünyadaki bütün toplumlar için önem taşıyan çalışma ilişkileri, kültürel değerler, aile yapısı gibi kavramlar küreselleşmenin baskısı altındadırlar.

Sosyal değişime cevap, küreselleşmeye adapte olmaktan ziyade direnmek de olabilir. Bu geleneksel kültürün ve sosyal kaynakların hareketli olmasını gerektirir ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin düşünceleri doğrultusunda “*alttan küreselleşme*”nin yeni şekillerini alabilir. Birçok kimseye göre aşağıdan küreselleşme ya da alttan küreselleşme başını halkın çektiği çevre, cinsiyet ayrımcılığı ve barış konuları ekseninde oluşan yeni toplumsal harekettir (Munck, 2002;36). Sosyal değişim yaklaşımı artık bütün uluslar tarafından imrenilecek bir şey olmaktan çıkmıştır. Bir taraftan, şu anki değişim güçlerinin eski sanayileşmiş ülkeler için de kriz yaratıcı etkilerinin olduğu fark edilmiştir. Diğer taraftansa, yoksul ülkelerin ve dışlanmış grupların yararlanmaları amaçlanan hedef olan “*kalkınma*”nın başarılmasının tehlikeleri de vardır: bu tip olumsuzluklar istismar edilebilir. Ekonomi politik bir yaklaşım sergileyen neo-klasik görüşe

⁴ Bkz, Storm, Servaas, C.W.M. (2001), *Globalization and Economic Development: Essays in honour of J. George Waardenburg*, Naastepad (eds.), Cheltenham, UK; Northampton, MA: Edward Elgar.

⁵ Bu konuda bkz; World Bank, (2004); *World Development Report*

göre, yoksulluğa ve dışlanmaya karşı hükümet politikaları yetersizdir. Alternatif görüş ise, post-modernleşmedir. Burada da politik hareket ve devlet müdahalesinin olayları kavrayabilme gücü ya yoktur ya da çok zayıftır. Bu perspektiflere muhalif olarak, sosyal değişim çalışmalarını, yerel ve ulusal toplulukları küresel değişimin negatif etkilerinden korumak amaçlı sosyal ve politik hareketlere yönelik bir çalışma alanı olarak anlamak gerekir.

Ancak sosyal yapı ve sosyal sorunlarla ekonomik büyüme arasındaki köklü diyalektik, 1970'lerde son buldu. Bu dönemden sonra uluslararası ekonomik sistem üç önemli değişimle karşı karşıya kaldı. Bu değişimlerin birincisi, 1973'teki petrol krizi sonrasında stagflasyonun ortaya çıkmasıdır. İkinci olarak, uluslararası ekonomik çevrenin yoğun baskısıydı. Bu baskı 1979'da ikinci petrol krizinin yaşanmasına neden oldu. Düşük büyüme, artan sosyal harcamalar ve dışsal eşitsizlikler birçok Avrupa ülkesinde mali krizlere neden oldu. Üçüncüsü, 1980'lerin ortasından itibaren, sermayenin serbest dolaşımı ve deregülasyonu, piyasalarda ulusal mali ve parasal politikalarda zorlanma yaşanmasına yol açtı (Şenkal,2005;290). Bu değişimlerin sonucu olarak birçok ülke için istihdam, sosyal koruma, gelir dağılımını düzeltilmesi daha zor bir hale geldi. Bu arkaplana karşın, Avrupa'nın makro ekonomik politikalarında önemli değişiklikler göze çarpmaktadır (Rodrik,63).

Sosyal Yapıların Çözünürlüğü

Günümüzün sorunları modern çağın sorunlarıdır. Eğer finans tamamen ulusal finans sistemlerinin içinde bırakılmış olsaydı, bu sorunlar ortaya çıkmayabilirdi. Bu yeni küresel çözümler gerektirecektir. Esas mücadele, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde yaşayan tüm vatandaşlar için daha fazla istikrar ve refaha yardımcı olacak prosedürlerin ve kurumların inşasındadır(Brown, 1999;40). Küreselleşmenin sosyal gelişmenin ilerlemesi için öncülük yapmasına gerek yoktur. Kuzey'de, yüksek vergilendirme, bunun yanı sıra da kamu sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik seviyesi ile birlikte, yeniden dağıtıcı sosyal politikanın küresel rekabet karşısında sürdürülebilir olduğunu gösteren deneyim ve iddialar bulunmaktadır. Anglo-Sakson muhafazakar ve sosyal demokrat refah devletleri karşılaştırmalı bir şekilde incelendiğinde, hem neo-liberal hem de sosyal demokrat yaklaşımların rekabet içinde olduğu görülür. Neo-Liberal yaklaşım, vergi yüklerini minimize etmeye çalışarak artan eşitsizlik yaratma riski taşır. En fazla itiraz görenlerse, çalışanlardan alınan vergilerle finanse edilen refah devletleridir.

Küreselleşmeden herkesin eşit şekilde faydalanmaması, uluslararası kurumların belirli bir ideoloji gütmesine ve gelişmekte olan ülkelerde başarısız ekonomi politikalarıyla sonuçlanan oyunun adil olmayan uluslararası kurallarına bağlanır. Küreselleşme bu yüzden, zayıfın karşısında güçlüünün ve vasıfsızın karşısında vasıflının lehine işler. Küreselleşme, ekonomilerin, teknoloji tarafından yönlendirilen toplumların, yeni ekonomik ilişkilerin ve geniş bir yelpazeye sahip olan-hükümetleri, uluslararası örgütleri, işletmeleri, işçiler ve sivil toplumu kapsayan-ulusal ve uluslararası aktörlerin aşamalı entegrasyonu olarak

tanımlanmaktadır. Aynı zamanda küreselleşmenin sosyal boyutu insanların, ailelerin ve toplumların yaşamları ve işleri üzerindeki etkileri ile ilişkilidir. Çünkü farklı bireyler ve ülkeler, küreselleşmeden farklı kazançlar sağlarlar. Zor olan, yoksulluğu azaltmak, yeni işler yaratmak ve herkes için eşit ve sürdürülebilir bir kalkınma yaratılması anlamında, küreselleşmeyi yönetebilmektir (Stiglitz,2002;116-8).

Küreselleşmenin gelişmekte olan ülkeler açısından anlamı sosyal sorunlardır. Bundan çıkarılacak sonuç, küresel olanın diğer sosyal örgütlenme seviyelerine nazaran öncelikli olması gerektiği değil, bu seviyelerin yükselen bir ivmeyle birbiriyle karşılaşmasıdır. Çok basitleştirirsek, küreselleşme hakkında yazanlar iki geniş grup içinde sınıflandırılabilir: olanları anlatacak bir tanım bulanlar ve böyle bir tanımın var olmadığını savunanlar.⁶ Küreselleşmenin doğasına bağlı olarak dünyanın yeni, eşsiz tarihi bir döneme girip girmediği tartışılmaktadır. Bazıları ise, şu andaki koşulların aslında ne kadar küresel olduklarını sorgulamaktadır. Yaşadığımız dönemde birçok kişi küresel ilişkilerin güçlenmesine henüz tanık olmadığımızı, olanların sadece bölgesel faaliyet toplanmasından ibaret olduğunu ileri sürmektedir (Hirst,Thompson,1996;55). Ayrıca, bazıları bugünkü ekonomik bütünleşmenin, 1890–1914 dönemindekine göre belirgin bir fark taşımadığını tartışmaktadır(Jones,1995;101).

Sosyal boyutlu küreselleşmeyi yoksulluk, çocuk emeği, cinsiyet ayrımcılığı gibi konulara daha duyarlı bir gelişme olarak farz edersek, bu konuda birçok iddiayı ortaya atmak mümkündür. Fakat küreselleşme ile ortaya çıkan ortak fikir, genelde getirilerinin maliyetlerinden daha fazla olduğudur. Ancak yoksulluk değişimi ve eşitsizlik bağlantıları ile ifade edilen ekonomik küreselleşme, bugün küreselleşme sürecinin çevresel krizlerini ortaya çıkarır. Küreselleşme süreciyle ortaya çıkan gelir eşitsizliğinin en önemli etkisi yoksulluktur. Bu açıdan bu küreselleşmenin etkileri yoksulluğu devam ettirmiştir. Küreselleşmeyi savunanların öne sürdüğü ekonomik gelişmenin gerçekleşmemesi ve küreselleşmeden küçük bir kesimin önemli kazançlar sağlaması, en çok eleştirildiği konulardır.

Küreselleşmenin ve sosyal değişimin etkilerinin analizleri genelde çeşitli bölgelerde aşağıdaki şekilde farklı etkiler yapması üzerinde yoğunlaşır⁷;

- Sanayileşmiş ülkeler olan Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya’da refah devletinin gücünde meydana gelen azalma ve sosyal kutuplaşmanın artması,

⁶ Bkz, Mittelman,J.H, “Globalization as an Ascendant Paradigm?” *International Studies Perspectives*, 3(1) (February), 2002

⁷ Stephen Castells (1999); Development, Social Transformation and Globalization, CAPTRANS, Centre for Asia Pacific Social Transformation Studies Workshop, 23-25 June, s. 5

- Asya “*kaplan ekonomileri*” ve onları takip eden diğer ülkelerin ileri-kalkınmış ülkelere yetişen büyüme artışlarının, 1997 kriziyle hızlı bir şekilde kesilmesi,
- Asya’nın geri kalanında- Hindistan ve Çin- hızlı endüstriyelleşme ve orta sınıfın ortaya çıkışına rağmen, geri kalmış ekonomiler vardır. Bu bölgede gelirler düşüktür ve bu ülkeler hızlı büyüyen ekonomiler için emek rezervi oluştururlar,
- Latin Amerika’nın dengeli olmayan büyüme tecrübesi, ekonomik bağımlılığı ve politik istikrarsızlığı,
- Afrika küresel ekonomiden büyük ölçüde dışlanmıştı. Ekonomik kalkınmanın ve ulus devlet düzenlenmesinin başarısızlığının yol açtığı azalan gelirler, kötü sosyal şartlar, yerel çatışmalar ve büyük çapta mültecî akını,
- Geçiş ekonomileri kapitalist dünyaya ayak uydurabilmek için kurumlarını ve ekonomilerini yeniden yapılandırma problemleri ile karşı karşıyadılar.

Dünyanın farklı bölgelerindeki çeşitli küreselleşme ve sosyal değişim yapılarını anlamak teorik ve göreceli olarak önemlidir. Fakat asıl ilgi, Asya-Pasifik bölgesindeki çeşitli alt bölgelerdeki küreselleşmeye ve sosyal değişimin karakteristiğindedir. 1980’ler ve 1990’larda bu bölge dünyanın ekonomik olarak en dinamik bölgesi olarak görülüyor ve hızlı sanayileşme, yüksek büyüme oranları ve artan yaşama standartları ile karakterize ediliyordu. Batı liberalizmini benimseyen fakat “*Asya değerlerini*” de koruyan bölgenin bu ekonomik başarısı, önceleri mutlak hakim olan Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’ya rakip olarak görülüyordu. Ekonomik gücün bölgesel entegrasyon ve daha fazla politik ve askeri güce yol açacağı bekleniyordu. Bu yönelimlere göre, varolan “*Amerikan yüzyılı*”nı “*Pasifik yüzyılı*”nın takip edeceği düşünülüyordu. Bu tür fikirler 1997 ortalarında finansal ve ekonomik krizin patlak vermesiyle büyük bir şok yaşadı. Asya ekonomilerinin yükselişinin ve Asya krizinin küreselleşmeden olduğu kadar içsel (endojen) nedenlerden de kaynaklandığı görüşü ileri sürülebilir.

1960’larda iktisatçılar neredeyse tamamen Amerikan orijinli olan çok uluslu kuruluşların büyümelerinin önemine ve sahip oldukları, hükümetin ekonomi politikalarının etkinliğini azaltıcı potansiyele dikkat çektiler; bu durum üçüncü dünyada Koloni-ötesi ekonomik ulusçuluk ile uyum sağladı ve çokuluslu şirketlere karşı nispeten sınırlayıcı politikalara öncülük yaptı. Ama gelişmiş kapitalist ülkelerde hükümetler, çokuluslu şirketlerin istihdamı, ihracat ve teknolojiyi geliştirme ile elde edecekleri faydaların ulusla egemenliklerini kısıtlayarak hükümlerlik güçlerini azaltmaktadır(Radice,2001;116). Daha önce de belirtildiği gibi küreselleşme, sadece gelişmekte olan ülkelere Dünya Bankası ve IMF tarafından empoze edilen yapılandırma programlarıyla değil, uluslararası ticaret ve yatırım anlaşmalarıyla da hükümetlerin piyasaya etkisini ve

şekillendirmesini kısıtlayan bir süreç olagelmıştır. Politik bir süreç olarak küreselleşme, daha çok ekonomik liberalizasyon ile eş anlamlı algılanmaktadır. İstisna olsa da, küresel ekonominin yükselişi, ulusal alanda yenilikçi sosyal politikalar için olanak, daha eşitlikçi fırsatlar ve sonuçlar yaratmak için piyasayı şekillendiren yeni etkili uluslararası kurumların oluşumuyla eş zamanda ortaya çıkmamıştır. Ancak bu gelişmenin üzerine inşa edildiği kurumlar vardır. Örneğin, çok uluslu şirketler için OECD'nin politikaları, vergilerden kaçınma ve işçi hak ve standartlarının düşük olduğu anlaşmaların desteklenmesidir. Prensipde, bu standartlar OECD dışında çalışan ulus-ötesi şirketlere uygulanmakta ve bu kılavuzları geliştirmek OECD ülkeleri tarafından çok ciddiye alınmaktadır. Pratikte, kılavuzların ulus ötesi şirketleri ve Kanada dahil olmak üzere hükümetleri bağlayıcı bir etkisi olmadığı için hiç etkisi yok gibidir. Ama sosyal aktivistler şirket davranışlarını zorlayacak ve baskı mekanizmalarını geliştirme işini üstleneceklerdir)(Jackson,2001;4).

Sosyal Boyutla İlişkilendirilen Tipik Sorunlar

Küreselleşme ilişkili olduğu ülke vatandaşlarına iktisadi bütünleşmenin potansiyel ve gerçek faydalarını sunmasına rağmen, bu ülkelerde yaşayan insanların büyük çoğunluğu için fayda değil zarar getirmektedir. Bu durum çözümlerinde bir takım sorunlara neden olmaktadır. Bunlar ücretleri, işsizliği, çalışma şartlarını, faydanın bütünleşmeye giren ülkeler arasında dengesiz dağılımını, düzenleyici rekabeti, sermaye ve emek arasındaki dengesiz pazarlık gücündeki etkileri hakkındaki sorunları içerir. Bu sorunların bir kısmı önemli araştırma konuları olmaktadır(Liemt,1989;436). Azgelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye açısından da bu gelişmenin olumsuz etkileri hissedilmektedir. Türk toplumu, tarımsal yapıdan endüstrileşmeye oradan da bilgiyi temel alan bilgi toplumuna, üretimden tüketim toplumuna, geleneksel yaşam stiline tüketiciliğe doğru değişim geçirmektedir. Bununla birlikte ülke karmaşık ve dinamik olan, uyuşturucu, yolsuzluk ve suç, mal ve can güvenliği, değişen değerler gibi çeşitli sosyal problemlerle uğraşmaktadır. Ekonomik kriz Türkiye'nin ani bir gelir kaybına uğramasına neden olmuştur. Bununla birlikte bu gelişme, Türk toplumunda miras, akrabalık ve aile içi yardım gibi bazı değerlerin yenilenmesinin önemini farkına varılmasına yol açmıştır. Geçmişte kamu sektörü kaynaklar, çevre ve toplum yönetimi üzerinde tartışmasız otoriteye sahipti. Şimdi ise toplum bilgi teknolojisinin hızına ve küreselleşmenin etkisine bağlı olarak artan bir hızda sürekli değişmektedir. Kamu sektörü, bu değişim hızına ayak uyduramamış ve yol gösterici pozisyonunu kaybetmiştir.

OECD ülkelerinde uluslararası ticaretin ücretler üzerindeki etkisinin çok fazla olduğu genelde göz önünde bulundurulmaz. Ama belli grupların, özellikle daha az eğitilmiş ve daha az vasıflı işçilerin diğerlerinden daha fazla etkileneceği anlaşılmıştır. NAFTA'nın etkileri üzerindeki incelemeler, gelişmekte olan ülkelerdeki düzenlemelerin yaşlı, daha az eğitilmiş, mavi yakalı, sendikasız ve

beşeri sermayeye sahip olan işçiler için önemli ücret kayıplarına yol açtığı sonucunu verdi. İstihdamdaki etkileri üzerindeki incelemeler, kıyaslanabilen sonuçlar ortaya koydu. Genellikle bu etkinin küçük olacağı sonucuna varılmıştır. Daha büyük düzeydeki olumsuzluklar, iş kayıplarına ve istihdamın daralmasına yol açar. Nitekim emek hareketliliğinin önünde önemli engeller olabilmesine rağmen, göç eden insan sayısı sürekli artmaktadır. Bu insanların yeni bir işe düzgün ve etkili geçişini sağlamak için hükümetin rolünü ve düzenlemelerini gözden geçirmek önemli fayda sağlamaktadır (Liemt,1989;437).

İktisadi bütünleşmenin çalışma koşulları üzerindeki etkisi, son zamanlarda daha fazla önem arz etmektedir. Sermaye ve ticaretin liberalizasyonunun kombinasyonu, uluslararası ticaretin yayılmasını büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır (Alesina, Rodrik, 1994, 470). Çok uluslu şirketler günümüzde kendileriyle benzer ekonomik mantığı benimseyenlere önemli kolaylıklar sağlamakta veya farklı bölgelerde aynı ürünleri bir araya getirmektedir. Bu her bir atölyenin kalite, verimlilik ve esneklik seviyesini kıyaslamalarına olanak sağlamaktadır. Bu performans karşılaştırması, üretim yöntemlerini örgütlenen işçileri sendikadan vazgeçirmek için uygulayarak işçilerin baskısını aza indirmelerinin yolunu açmaktadır. Daha az gelişmiş ve daha az verimli ülkelerin verimlilikleri, tipik olarak daha çok gelişmiş, ülkelerle ticaretlerini dengesiz olarak yapan ortakların faydalarıyla ilişkilendirilir. Kuzeydeki ürün ve üreticilerle ilişkilendirilen verimlilik ve kalitenin yüksek seviyesi, tipik olarak güneydeki düşük verimli atölyelerde, düşük kalitede çalışanların rekabetçi konumlarına büyük bir tehdit olarak görülür. Diğer taraftan, bu uygulama kuzey yarım küredeki ülkelerde çalışanların kazanılmış hakları üzerinde baskı yaparak düşük emek maliyetli güney ülkelerle bütünleşmeyi kolaylaştırabilir. Aynı zamanda düzenleyici rekabet konusunda çeşitli sorunlar vardır; yani eksik düzenlemelerin olduğu ülkelerdeki rekabet bu ülkelerde standartların oluşmasını engelleyebilir. Bu ülkelerin ürünleri, daha düşük emek standartlı ülkelerdeki işçiler tarafından yapılan ürünlerle rekabet edecekleri zaman daha ucuza satılacaktır. Tartışma böyle devam ederken, serbest ticaret, arzulanan işletme yatırımları için hükümetler arasındaki rekabetin dahil olduğu rekabetin değerini arttırmaktadır. Bu durum serbest ticaret ve artan sermaye hareketliliğinin, işletmeler açısından ek maliyet getiren yasal ve düzenleyici müdahaleler konusunda hükümetlere baskı yapacağı ileri sürülmektedir. İşletmelerin bu baskısı vergiler, yatırım kısıtlamaları, çevresel ve endüstriyel politikaların dahil olduğu çeşitli alanlarda meydana gelmektedir. Uygulama aynı zamanda iş yasaları ve düzenleme alanlarında da olabilir (Liemt,1989;436). Ayrıca dengesiz pazarlık gücü konusunda da sorunlar vardır. Sermaye ve ticaret hareketlerin engelleyici uygulamaları kaldırma, sermayeye başka ülkeye kaçma fırsatı vermektedir; oysa emek hala hareketsiz bir üretim faktörüdür.

Emek ve sermaye, yüksek ve düşük standartlar, yüksek verimlilik ve düşük verimlilik, yüksek ve düşük ücret arasındaki dengesizlik, iktisadi bütünleşmeye ek bir sosyal boyut ihtiyacını doğurmaktadır. Hükümetler bu konulara istekli olmaktadır.

Sonuç olarak hükümetler düzenlemeleri kolaylaştırmak, geçiş dönemlerinde düşük gelir gruplarının yaşam standartlarını yükseltmek yoluyla iktisadi bütünleşmeye katılım konusunda hem fikirdirler. Bunların tümü sosyal boyutun öğeleridir. Nitekim hangi öğelerin sosyal boyutun bir bölümü olarak kabul edileceği, hangi amaçların gerçekleştirileceği, hangi vasıtaların kullanılması gerektiği ve kimin sorumlu olması gerektiği, birçok tartışmaya konu olmaktadır (Liemt,1989;435).

Eşitsizlik ve Yoksulluk Tartışmaları

Geçen otuz yıl zarfında Batı ülkelerinde artan eşitsizlik yönünde bir eğilim gözlemlenmektedir. Bu eğilim endişeye sebebiyet verecek kadar veya en azından altında yatan sebepleri araştırmaya teşvik edecek kadar önemlidir. Buna ilişkin önemi belirsiz bir takım sebepler olduğuna inanılmasına rağmen, popüler adıyla küreselleşme olarak bilinen sebepler dizisi, kesinlikle pek çok gözlemci tarafından vurgulanmaktadır. Genel fikir, eşya ticaretinin liberalizasyonu ve ulusal ekonomik sistemdeki etmenlerin hareketinin, vergiler ve transferlerden önceki gelirlerde bir eşitsizlik artışına yol açtığıdır. Eğer bu doğruysa, kamu sektörünün gelir dağılımı politikaları eğer adil dağılım uygulamaları olmazsa, bu durum kesin olarak yaşam standardında daha büyük bir eşitsizliğe katkıda bulunacaktır. Fakat ulusal yönetimlerin, başarısızlığı verimliliği azaltma riski taşıyan eşitsizliğe karşı politikalar izlediği düşünülürse, o zaman bizi gerçekten de daha fazla eşitsizliğin daha fazla paylaşıma yol açtığı dengelenme politikası değişikleri beklemektedir(Sandmo,2001;7). Ancak Quebec ve Seattle'daki eylemlerden sonra, neo-liberal küreselleşmenin zorlu bir mücadeleyle karşı karşıya olduğu açıktır. Küreselleşme karşıtları olarak adlandırılan hareket, küreselleşmenin kusurlu olduğu ve gerçekte başka bir dünya düzeni inşa etmenin gerekli olduğu görüşünü ileri sürer. Neoliberal küreselleşme eleştirileri, uluslararası gelişmenin başarısızlığı, çevre ve insan hakları sorunlarını dünya gündeminin ön sıralarına taşıyan etmenlerdir. Tam olarak mevcut düzenin temel özellikleri protesto edilmektedir: ülke içinde ve ülkeler arasındaki artan eşitsizlikler, yoksulların marjinalize olması, hayatın tüm alanlarının metalaşması ve hepsinin ötesinde, vatandaşlar ve demokratik olarak seçilmiş hükümetlere karşı hesap vermeyen uluslararası şirketlerin gittikçe artan güçleri. Yani, ticaret ve yatırım anlamında artan uluslararası ekonomik bütünleşme olarak küreselleşme süreciyle, demokratik ülkelerin geri çekilmesini ve küresel piyasanın yükselişini destekleyen ve kutsayan neo-liberal ideoloji anlamında küreselleşmeyi birbirinden ayırmak önemlidir. Buradaki temel tartışma, en azından Kanada gibi gelişmiş kapitalist ülkelerde demokratik seçim ve ilerlemeci sosyal politikaya neo-liberal küreselleşme karşıtlarının izin verdiğinden çok daha büyüktür. Sağ kanat politikacıları, yatırımları çekmek ve daha bütünleşmiş Kuzey Amerika'da ve küresel yeni çevrede daha iyi rekabet edebilmek için, vergilerin ve sosyal harcamaların kısılmasını, işçi hareketinin güçsüzleştirilmesini, sağlık ve eğitimin metalaştırılıp piyasaya açılmasını talep etmektedirler. Bu konuda ortaya atılan

tartışmalar, gelişmiş ülkelerin kendi çıkarları için küreselleşmeyi kullandıkları ve tartışmaların ardındaki ana fikrin yanlış olduğudur(Andrew,2001;4). Nitekim ortaya çıkan gelişmeler ve yapılan bilimsel çalışmalar bu gerçeği doğrulamaktadır.

Şu anda ekonomik gelişme ile birlikte gelir dağılımının iyileştirilmesinin sağlıklı büyümeye bağlı olduğu, geniş ölçüde kabul edilmektedir. Yapısal gelir dağılımı, çalışanların üretimden geleneksel olarak aldıkları paylar olarak tanımlanır (Alesina,Rodrik,1994;469). Ölçek dağıtım yapılrken, gelir grupları içinde gelir payının sınırları aileleri ve bireyleri kapsar. Gelir dağılımı nüfusun farklı kesimlerinin toplam gelirden aldığı pay olarak tanımlanır. Simon Kuznets'in 1955 yılında geliştirdiği hipoteze göre, gelir düzeyi arttıkça eşitsizlik önce artmakta, daha sonra ise azalmaktadır. Bu ilişki ters U hipotezi olarak ifade edilmekte ve gelir dağılımını ve gelir düzeyini gösteren eğri, Kuznets eğrisi olarak adlandırılmaktadır. Kuznets adı geçen ilişkiyi, tarımdan tarım dışı sektörlere olan istihdam akışıyla açıklamaktadır. Bilindiği gibi tarım dışı sektörlerdeki verimlilik tarım sektöründen daha yüksektir. Meydana gelen göç nedeniyle ilk etapta üretim artacak, ancak göçmenlere düşük ücret ödendiği ve bunlara yönelik refah uygulamaları olmadığı için gelir dağılımı bozulacaktır. Fakat elde edilen üretim artışının ilerleyen aşamaları, gelir dağılımının düzelmesini veya iyileşmesini beraberinde getirecektir. Kuznets hipotezi ekonomik açıdan büyük tartışmalara yol açmıştır. Ancak Kuznets bazı ampirik düşünceler ve varsayımlar karşısında, 1980'de yaptığı bir çok araştırma ve elde ettiği deneysel kanıtlarla düşüncesini geliştirdi. Kuznets'in uygulama ağırlıklı olarak yaptığı çalışmalarda, büyümenin ilk aşamalarında eşitsizliklerin artacağı, ancak belirli gelir düzeyine ulaşıldıktan sonra, eşitsizliklerin azalacağı yolundaki öngörülerini bölüşüm sorunlarının ikinci plana itilmesine neden oldu. Böylece, zengin kesimlerin tasarruf eğilimlerinin yoksul kesimlere oranla daha yüksek olduğu görüşü, büyümeyi ön planda tutan ve bölüşüm sorunlarını arka plana iten gelişme yaklaşımıyla tutarlı bir biçimde bütünleşti (Şenses,2001;37). Bu konudaki tartışma 1990'lara kadar devam etmiştir. Çoğu iktisatçı beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasında otomatik bir bağ olduğunu kabul eder. Ancak yine de bu ilişki davranış biçimi ile güçlendiği zaman ekonomik büyüme yoksulluğu azaltacak, gelir dağılımı adaleti sağlanacaktı. Özellikle azgelişmiş ülkelerde vasıflı işgücünün ücretleri nispeten düşük olduğundan, ülke özellikle nitelikli işgücü kullanılan malların bir ihracatçısı durumuna gelecektir. Yoksul ülkelerle yapılan rekabetin sonucu olarak niteliksiz işgücünün ücretleri düşme eğilimindeyken nitelikli işgücünün ücretleri yükselecektir. Bunun sonucunda zengin ülkede, nitelikli-niteliksiz ücret farklılıkları artacaktır. Zaman göz önüne alınırsa, ücret farklılıklarındaki bu genişleme daha çok işçiyi beceri kazanmaya teşvik edici unsurlar oluşturacaktır. Bu durum ilk olarak ücretlerde bir boşluğu kapatacaktır. Bu analiz, ilk olarak Heckscher ve daha sonra Ohlin tarafından savaşlar arası dönemde geliştirilen ve Paul Samuelson ve diğerleri tarafından sonraki on yıllarda süzgeçten geçirilen teorik yapıdan yararlanır. Onlar ticaretin dışa açılmasının,

etmen değerlerinin eşitlenmesi yönünde yapılan bir girişim demek olduğunu vurgularlar (Sandmo,2001;8).

Ama yoksulluğu arttıran, eşitsizliği ortaya çıkaran büyüme modelleri hakkında birçok soru işareti mevcuttur. En son II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan eşitsizlik eğilimleri sonucunda 73 ülkede gelir eşitsizliğinin önemli ölçüde bozulduğu ortaya çıktı.⁸ Şiddetli yoksullukla ilgili küresel karşılaştırmalarda, yoksulluk düzeyi dünyadaki en düşük düzeylerin ortalaması baz alınarak, günlük 1 dolar olarak ölçülmüştür. 1998'de Güney Asya'da halkın %44'ü, Sahraaltı Afrika'sında yaşayan insanların %24'ü günlük 1 doların altında yaşamaktaydı. Günümüzde ise, Sahraaltı Afrika'nın %40'ı ve Güney Asya'nın %40'ı aşırı yoksulluk ölçülerinin altındadır (Hulme,Moore,Shepherd,2001;5).

Tablo-1.

Toplam İstihdamda Günde 1 ve 2 Dolarla Çalışan Yoksulların Oranı(%)

Bölge	Günde 1 dolar ile çalışan yoksulların oranı				Günde 2 dolar ile çalışan yoksulların oranı			
	1980	1990	2003a	2015a	1980	1990	2003a	2015b
Dünya	40.3	27.5	19.7	13.1	59.8	57.2	49.7	40.8
Latin Amerika ve Karayip	15.6	16.1	13.5	11.5	41.2	39.3	33.1	28.8
Doğu Asya	71.1	35.9	17.0	6.5	92.0	79.1	49.2	25.8
Güney Doğu Asya	37.6	19.9	11.3	7.3	73.4	69.1	58.8	47.7
Güney Asya	64.7	53.0	38.1	19.3	95.5	93.1	87.5	77.4
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	5.0	3.9	2.9	2.3	40.3	33.9	30.4	24.9
Sahraaltı Afrikası	53.4	55.8	55.8	54.0	85.5	89.1	89.0	87.6
Geçiş Ekonomileri	1.6	1.7	5.2	2.1	1.7	5.0	23.6	9.8

Kaynak: Kapsos, 2004.

a = Tahmin, b= Projeksiyon.

İşsizlik ve düşük istihdam, ülkenin değerli kaynaklarının israf edildiğinin göstergesidir. 2004-2005 dünya istihdam raporunun 2003-istihdam, verimlilik ve yoksulluk azalışı verilerine göre, dünya çapında 185,9 milyon kişi işsizdir. Aynı yılda 1.39 milyar kişi bir işte çalıştığı halde, günde 2 doların altında gelir elde etmektedir. Bu istatistikleri dikkate aldığımızda, dünya çalışanlarının yarısı günde 2 doların altında gelirle yaşamaktadır. Aynı zamanda dünya çalışanlarının %19'u günde 1 dolardan az kazanmaktadır. Bu durum çalışanların yoksulluğunun bir göstergesidir.

⁸ Gelir eşitsizliği konusunda daha geniş bilgi için bkz. Cornia, Giovanni Andrea, (1999); *Liberalization, Globalization and Income Distribution*, UNU/WIDER, Helsinki March.

İstihdamın her zaman insanları yoksulluktan kurtarmaya yetmediği anlaşılmaktadır. Bu söz konusu istihdamın kalitesi ile ilgilidir. Bu açıdan insanları yoksulluktan kurtarmak için yeni işler yaratmak, ülkelerin izlemeleri gereken bir stratejidir.⁹

20. yüzyıl boyunca gelir dağılımının kötüye doğru gittiğini gösteren pek çok veri, 20 yüzyılın ilk yarısında dünyada adil gelir dağılımından uzaklaşıldığını göstermektedir (Bourguignon, Morrison, 2002; 729). IMF'ye göre dünyada Gini katsayısı 1990'da 0,40 iken 2000'de 0,48'e yükselmiştir. Bourguignon ve Morrisons, gelir dağılımındaki eşitsizliğin küreselleşme sürecinin bir sonucu olduğunu ve buna göre değerlendirilmesi gerektiğini tartışan Burtless, diğer taraftan küreselleşme tıp alanındaki gelişmelere ön ayak olduğu için salgın hastalıkların engellenmesinde başarı sağladığını ve bunun da yaşam beklentisini arttırdığını iddia etmiştir (Burtless, 2000; 2-4). Ancak yaşam beklentisi gelir eşitsizliğinde hesaba katılmayan bir faktördür.

Sonuç olarak, daha önceki tartışmalardan farklı olarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk analizleri ilerleme göstermiştir. Gelişmekte olan ülkelere yoksulluk çalışmaları, Batı'daki yoksulluk çalışmalarıyla aynı yönde hareket ediyor gibi görünmektedir. Yoksulluk yaklaşımları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere bu ülkelerin sosyo ekonomik özelliklerinden kaynaklanan farklı uzantılara sahiptir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde sosyal dışlama kavramı, refah seviyesi ve gelişen resmi istihdam ile bağlantılıdır. 'Sosyal dışlanma' kavramını, refah seviyesi içeriğiyle ve istihdam yapısıyla birlikte geliştirmekte olan ülkelere modifiye etmek ve uygulamak zor olsa da, yoksulluk çalışmaları bu ülkelere yine de yapılabilmektedir. Bu nedenle sosyal dışlamanın, geliştirmekte olan ülkelere süreç üzerindeki etkisini, varolan iskeletini vurgulamak, toplamak daha önemlidir.

İşsizlik ve Ücretler; Çalışan Yoksullar

Sanayileşmenin geçirdiği yapısal dönüşüm, istihdamı ve işsizliği önemli ölçüde etkilemektedir. Ekonominin sanayiden hizmetlere yönelik geçirdiği dönüşüm, istihdamı daraltmaktadır. Bu durum sanayi işçilerinin hem ücretlerini ve hem de çalışma şartlarını olumsuz etkilemektedir. Son yirmi yılda sanayi işçilerinin reel ücret seviyesi durgunlaşmış, hatta gerilemiştir. Örneğin, Latin Amerika'da geçen yıllarda asgari ücretler günümüzdekinden %4 daha azdır. Özellikle Afrika ve Latin Amerika'da enformel sektör artış göstermiştir. 1990'larda Afrika'daki yeni işlerin %93'ü enformel sektördeydi. Bu pay Latin Amerika'da %60, Asya'da %50 oranındaydı. Enformel sektördeki emeğin %60 ve %80 arasındaki kısmı kadınlardan oluşmaktaydı. Emek ve sosyal standartlara gelince, önemli açıkları işaret eden diğer göstergeler de mevcuttur. Buna göre, dünya vatandaşlarının %10'undan fazlası hiçbir sosyal güvenlik programı kapsamında değildir. İşsizlerin %75'i hiçbir sosyal haktan yararlanamamaktadır.

⁹ Daha geniş bilgi için bkz; World Bank, (1995), *World Development Report 1995: Workers in an Integrating World*, (Washington, DC).

Yarısı tam zamanlı işlerde olmak üzere, düzenli olarak çalışan 14 yaşından küçük en az 250 milyon çocuk bulunmaktadır. Çocuk işçiler tehlikeli işler, fahişelik, çocuk ticareti ya da bunlara benzer en kötü işlerde çalıştırılmaktadırlar. Her gün ortalama 3000 insan, iş kazaları ya da meslek hastalıkları nedeniyle ölmektedir. Sendika yoğunluğu sadece birkaç ülkede artmış, çoğu ülkede ise azalma göstermiştir(Sengenberger,2003;20). Toplu sözleşme özgürlüğü dünyanın birçok yerinde ihmal edilmiş, sendikacılara yönelik şiddet, gözetimler ve siyasal baskılar gittikçe artmıştır. Artan nüfus, dünyada kötüleşen ekonomik ve sosyal koşullar, büyüme seviyesini, istihdam yeterliliğini ve reel ücretleri arttırmak açısından büyük güçlük yaratmaktadır.

Küreselleşmenin gelişmesindeki çok sayıda ayrıntı büyük tartışmalara yol açarken, bu konuda beş önemli nokta dikkati çekmektedir. Bunlar; a) ticarete ve ücretlerde b) düzenlenmiş ve küçük piyasalarda c) ticaret ve iş dünyasında d) göçler ve düzenlenmiş emek piyasası e) doğrudan emek piyasasının etkisi gibi konularda yarattığı olumsuz etkiler konusunda eleştirilmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki işçilerin küreselleşmeden ne derecede etkilendiklerini yeniden gözden geçirilmiş, küreselleşme ile meslek yaratma birleştirilmiş ve var olan mesleki yapının ortadan kalktığı belirtilmiştir. Yapılan çalışmaların çoğu, yüksek işsizliğe rağmen sosyal koruma ve ücret kesintisinin, Avrupa ülkelerini ek maliyetle karşı karşıya getirdiğini göstermektedir(Martin,2003;11).

Küreselleşme aynı zamanda ekonomik sektörlere yönelik bakışı ile öne çıkmaktadır. Birçok iş 1. dünyadan, gelir ve istihdam fırsatlarının arttığı, fakat tehlikeli çalışma koşullarına sıklıkla rastlandığı 3. dünyaya taşınmıştır. Örnekler, sıklıkla Liberya ve Panama gibi ülkelerin bayrakları altında yolculuk yapan gemilerde çalışan denizcilerin acımasız çalışma koşullarıdır. Gemi sahipleri arasında yaşanan rekabet son 20 yılda o kadar güçlü bir şekilde artmıştır ki, nitelikli gemi çalışanları arayan gemi firmaları bile, niteliklere uymayan ucuz gemi çalışanlarının tercih edilmesinden kaynaklanan finansal baskıyla baş edememişlerdir. Diğer bir nokta, Avrupa ve Kuzey Amerika limanlarından, Çin'e ve Güney Kore'ye, daha sonra Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'e gönderilen eski gemilerin kullanılamaz hale gelmesidir. Diğer ülkelerde gemilerin parçalara ayrılması, başka seçenekleri olmadığı için son derece kirliliğe ve tehlikeli işleri yapmayı kabul eden işçiler tarafından yapılmaktadır. Gemi yıkımı, gerisinde sakatlık ve ölüm bırakarak, dünyanın en düzensiz sanayilerinden biri haline gelmiştir. Yerine getirilmeyen vaatler, ekonomik küreselleşmenin gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğini tartışılır hale getirmektedir. Çağdaş bilgi ve iletişim teknolojisinin ilerleyeceği kesinken, şayet daha çok vatandaşın ve ülkenin ticaret ve sermaye artışından yararlanmasını sağlayacak yönde piyasa liberalleşmesi gerçekleştirilmezse, bu konuda engeller ortaya çıkabilir (Sengenberger,2003;13).

Doğal olarak, uzun dönemde ücretler, yalnızca üretim seviyeleriyle uyumlu olarak artabilmektedir. Fakat kasıtlı olarak düşürülen ücretler ve bunun sonucunda kazanılan avantajlar, diğer ülkelere karşı rekabet avantajı şeklinde

değerlendirilmektedir. Bu durum rekabette önemli bir strateji olarak kullanılmaktadır. Düşük ücretler ve kötü çalışma koşulları, firmalar için kendi zayıflıkları ve eksikliklerini tanzim etme ve rekabette avantaj elde etme fırsatı sağlamaktadır. Teknolojik ve idari olarak gelişmemiş firmalar için ücret disiplini ve etkin bir ücret zemini yokluğu söz konusudur ve bu, piyasa paylarını genişleten daha gelişmiş ve daha etkin firmalara avantaj sağlamaktadır. Dahası bu durum, iç yatırımların kendi kendine çekici olacağı görüşünü doğrulamamaktadır. Güneydeki bazı işverenler ve hükümetler, fiyat rekabetinden ziyade, ürüne dayanan rekabetin gittikçe artmasına dayanan kalkınma ve dünya piyasasına giriş avantajını fark etmişlerdir. Bu durum Ar-Ge'yi, ürün dizaynı ve kalitesini ve insan kaynaklarına yatırımları gerektirmektedir. Daha yoksul ülkelerdeki görüntü, kalkınma seviyesinin bağımsız olduğu standartları gerektiren emek standartlarının finanse edilebilmesidir. Bu, sendika özgürlüğü, toplu sözleşme hakkı, işin insanileştirilmesine dayanmaktadır. Bu gibi hakların ihmal edildiği yerde, gerçek nedenin ekonomik kapasite değil siyasal keyfilik olduğu düşünülebilir (Sengenberger,2003;15).

Sosyal Dışlanma ve Koruma

Küreselleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan ve ilk defa Lenoir tarafından 1974'te kullanılan sosyal dışlanma kavramı, refah durumunda görülen gerileme ve sosyal dengesizliğin göz önüne alınmasıyla başladı. Eğer kişi toplum içindeki normal faaliyetlere katılmak istiyorsa, fakat onun kontrolü dışındaki nedenlerden dolayı katılamıyorsa, sosyal olarak dışlanmıştı (Saith,2001;3). Sosyal olarak dışlanma fikren ve bedenen engellileri, yaşlı ve hastaları, uyuşturucu kullananları, suçluları, intihar eğilimli insanları vb. içine almaktadır (Bhalla,Lapeyre,1997;418). Dışlanma kavramı ilk olarak Fransızlarda yayıldı, netlik kazandı ve bu kavram bir dönem, işsizliğin artmasıyla sosyal ilişkilerdeki bozulmanın artısını ifade etti. Çalışmanın sadece kazanç ile ilgili olmadığını, aynı zamanda sosyal ilişkiler, şahsi değerler ve normal sosyal faaliyetlere katılmadan dışlanmış işçilerle de ilgili olduğunun farkına varıldı. Bu çerçevede sosyal dışlanma yavaş yavaş ilerleyerek diğer Avrupa ülkelerinde de popüler oldu ve AB tarafından benimsendi.

İlk zamanlar gelir eksikliğinin statik tanımına dayalı olan adigeçen kavram, büyük bir gelişme göstererek kavramsal iskeletini tamamlamıştır. Kavram, araştırma sahasının gelişimini iki yöne itmiştir. i) Çok yönlü hayat koşulları kapsamı ve ii) Yoksulluk ve yoksunluk dinamik boyutlarıdır(Saith,2001;14). Refah seviyesi düşük ve formel emek piyasasına sahip gelişmekte olan ülkelerde, temel ihtiyaçlar, yetenekler, saldırıya açıklık, insani gelişim gereksinimleri gibi '*sosyal dışlanma*' kavramları farklıdır. Gelişmekte olan ülkelerde, statik yaklaşım ve sınırlı parasal olanaklardan öte, yoksulluğun önemine, yoksulluk giderme politikalarına karşı geniş faaliyet alanlı bakış açıları vardır. AB tarafından yoksulluğun, sınırlı parasal kaynaklar yaklaşımının kabul edilmesiyle ve sosyal dışlanma kavramının benimsenmesiyle, geniş çaptaki araştırmaların yavaş yavaş gelişmekte olan ülkeler

bağlamındaki yoksulluk kavramı ile eşleştirildiği görüldü. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için paralel gelişimler, yoksulluk analizleri izlendiğinde bu durum daha açıktır(Saith,2001;14). Bu nedenle literatürde görülen gelişimler, sosyal dışlanmanın bir özelliği olarak dikkate alınmaktadır.

Sosyal koruma, ekonomik bütünleşmeye ve uluslar arası rekabete karşı olumlu bir seçenektir. 20. yüzyılda küreselleşme hamlesi tamamen sekteye uğramıştır. Çünkü ulus devletler açık ekonominin sosyal etkisine karşı kendilerini koruyan korumacı tedbirlere başvurmuşlardır. Bu korumacılık, 1920 ve 1930'lerde yaşanan ekonomik krizlerle şiddetlenmiştir. Ancak bu politikaların sosyal güvenlik, yoksulluk, işsizlik gibi sosyal sorunların üstesinden gelebilen zengin ülkeler tarafından ileri sürülmesi, azgelişmiş ülkeleri zor durumda bırakmaktadır. Yoksul ülkeler, bu gibi standartları benimsemeyi düşünmeden önce, kalkınmanın daha yüksek bir seviyesine ulaşmak zorundadırlar. Bu tartışma, gelişmiş ülkelerdeki neo-liberal politikalar ve gelişen dünyanın seçkinleriyle paralel olarak çoğalmaktadır. Örneğin Financial Times'ın 9 Şubat 2000'deki baskısında, gelişmekte olan ülkelerdeki insanların, insan haklarına değil, işe ve gelire ihtiyacı olduğu beyan edilmiştir. Başka bir deyişle; emek standartları ve emek standartlarının özündeki insan hakları kalkınmanın bir parçası olarak görülmemektedir. Açıkça, sosyal standartlarla ilgili birçok farklı söylem bulunmaktadır. Nijerya, Bangladeş ve Hindistan'daki işçilerle, Amerika ve Almanya'daki işçiler, işten kaynaklanan ölümcül kazalardan sakınma konusunda aynı olanaklara sahip değildirlere. Kazaları önlemek için gerekli olan şartların sağlanamaması, gelişmekte olan ülkeler tarafından bilinçli olarak alınan bir karar değildir. Bu tip kazalar, önleyici bilgi, iş aletlerinin doğru bakımı gibi tedbirlerle önlenmekte ve ancak çok güvenli kuralların ihmal edilmesi sonucunda meydana gelmektedir (Saith,2001;14).

Uluslararası rekabet, gelir transferinin tekrar dağıtımı üzerinde baskı kuracak gibi gözüküyor. Ancak piyasa dışı sosyal sektörü desteklemenin ne gibi olumsuz sonuçlar doğuracağı çok açık değildir. Başta ABD olmak üzere bütün gelişmiş ülkeler, GSYİH'lerinden aynı orandaki payı sosyal koruma için ayırmaktadırlar (Arjona,Ladaique,Pearson,2001;8). Asıl fark bu harcamalardaki kamu/özel ayrımıdır. ABD GSYİH'nin %7.1'ini özel sağlık hizmetlerine tahsis ederken, Kanada sadece %2.7'sini ayırmaktadır. Ayrıca vergi sonrası sağlık hizmetleri aile bütçesinin %11.2'sini oluştururken, Kanada'da %4.6'sını harcamaktadır(Jackson, 2001;4). Piyasa üzerine daha çok odaklanma, toplam sosyal güvenlik giderlerini artırmamakta, ancak bu hizmetlere erişimdeki eşitsizlikleri artırırken maliyetleri hane halkının üzerine bindirmektedir. Kamusal hizmetlerin, kişisel olanlardan daha verimli olduğuna dair güçlü kanıtlar var ve bu emekli aylığından, eğitime diğer hizmetler için de söz konusu olabilir. Şirketlerin kamudan özele olası bir kaymadan faydalanacağı açıktır, ancak bunun bir bütün olarak onların uluslararası rekabetini artıracığı şüphelidir.

SONUÇ YERİNE; Sosyal Gündem Oluşturma

Son elli yıldır az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları için çeşitli görüşler ortaya atılmaktadır. Bu görüşlerin en önemlisi olan kalkınma iktisadı II. Dünya Savaşı'ndan sonra kalkınma literatüründe önemli bir yer edinerek bir çok ülke için bir umut teşkil etti. Ancak bünyesinde çeşitli görüşleri ve söylemleri barındıran kalkınma iktisadı 1980'lere geldiğinde başarısız olduğu ortaya çıktı. Bu başarısızlık hem bu ülkelerin gelişmesini engelledi, hem de sosyal sorunlarda artışa yol açtı. Çünkü bu politikaların sosyal boyutu ya yoktu ya da ihmal edilmişti. 1990'ların başlarında kullanılmaya başlanan küreselleşmenin etkisiyle sosyal sorunların artması, temel mantığı sermaye birikimi olan kalkınma doktrininde yeni arayışları gündeme getirdi.

2000'lerin dünyası 1950'lerin dünyasından farklıdır. Sadece ekonomik kalkınmaya ve sermaye birikimine önem veren anlayışın, ülkelerin kalkınmasına çözüm olamayacağı görüldü. Özellikle küreselleşme süreciyle sosyal sorunlara önem vermeyen kalkınma modellerinin başarı şansı çok düşük gözüküyor. Sosyal sorunlar ülkeleri, tarihte olmadığı kadar büyük çapta tehdit ediyor. Bundan dolayı olsa gerek, son dönemlerde küresel çapta sosyal politika söylemleri ağırlık kazanmaya başladı. Sonuçta ekonomik kalkınmayı sağlarken, sosyal kalkınmanın ihmal edilmemesi gerektiği tartışılmaktadır. Önerilen çözümlerden biri de dünya çapında sosyal bir gündem oluşturmaktır. Bu sosyal gündem bütün ülkeleri kapsamalı ve etkin işlemelidir.

Sosyal gündemin pratikte neye benzeyeceğini tahmin etmek kolay değildir. Farklı aktörler farklı görüşlere sahiptir. Bütün ülkeler farklı sosyoekonomik konuma sahip olabilirler. Bu ülkeler istihdam ve çalışma koşulları üzerindeki düzenlemeleri kurmak için yasama ve yürütme arasındaki dengede farklılaşırlar. Bu yapısal faktörlere ek olarak belli faktörler, durumu daha fazla güçleştirir. Benzer bir şekilde mekanizma, devletlerin uluslararası insan ve sosyal hakları ile ilgili anlaşmaların ve Uluslararası Çalışma Örgütü gibi yasal enstrümanların gereklerinin yerine getirilmesini temin etmelidir. Bu enstrümanların ticaret ve yatırım anlaşmalarına mantıklı bir şekilde eklenmesi, aslında devletlerin uymasını sağlamak açısından ikinci dereceden etkilidir. Bu sosyal mevzuatı ticari ve yatırım anlaşmalarına eklemek ideal bir çözüm olmayabilir; bu yüzden hükümetler insan hakları ve sosyal hakları uygulamak için farklı etkili mekanizmalar geliştirmek zorundadırlar. Hükümetlerin küresel ekonomik liberalizasyonuna ön ayak olduklarının göz ardı edilerek, küresel şirketler karşısında güç kaybettiğinin söylenmesi artık klişe haline gelmiştir. Uluslararası anlaşmalarla yaratılanlar yine uluslararası anlaşmalarla yeniden oluşturulabilir. Bu konuda girişim aşamasında yeni, pozitif örnekler de vardır. Örneğin, şirket vergi tabanlarının potansiyel erozyonu, OECD'nin bile vergi cennetlerini kapatmak için bazı tedbirler teklif etmesine, Almanya'nın sosyal demokrat hükümetinin AB vergi sistemini ciddi biçimde ötelemesine sebep oldu. Özet olarak, ulusal düzenlemeye tabi piyasa kapitalizminin refah devleti modeli, bazı açılardan küresel ekonomik liberalizasyonun tehdidi altındadır. Bu durum sosyal yapılarda önemli çözümlere ve sosyal sorunlara yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

Acemoglu, Daron, Simon Johnson ve James A Robinson. (2001), "The colonial origins of comparative development: An empirical investigation", *The American Economic Review*; Dec 2001; 91, ss.1369-1401

Agénor, Pierre-Richard. (2002); *Does globalization hurt the poor? World Bank, Policy Research Working Paper*, No. 2922 (October).

Alesina, A and Rodrik, D. (1994); "Distributive Politics and Economic Growth." *Quarterly Journal of Economics*, 109, ss.465-490

Arrow, Kenneth J. (1999), "Amartya K. Sen's Contributions to the Study of Social Welfare", *Scandinavian Journal of Economics*, 101(2), ss.163-172

Atkinson, Anthony B. (1999), "The Contributions of Amartya Sen to Welfare Economics," *Scandinavian Journal of Economics*, 101(2), ss.173-190

Baek, L. (1993); *Post-War Development Theories and Practice*, UNESCO and The International Social Science Council, Paris.

Balasubramanyam, V.N and Sanjaya Lall. (1991); *Current Issues in Development Economics*, Macmillan, London

Bernhard, G. Gunter and Rolf van der Hoeven. (2004); *The social dimension of globalization: a review of the literature*, Working Paper No. 24, Policy Integration Department World Commission on the Social Policy Integration Department World Commission on the Social Dimension of Globalization International Labour Office Geneva, June.

Bhalla, A and Lapeyre F. (1997); 'Social Exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework', *Development and Change*, July, ss.413-433

Bourguignon, Francois and Christian Morrisson. (2002); "Inequality among world citizens: 1820-1992", *American Economic Review*, Vol: 92, No: 4 (September), ss.727-744

Brown, Gordon. (1999); "New Global Structures for the New Global Age", *Round Table*, Jan99, Issue, 349, ss.39-50

Burtless, Gary. (2000); "*Social Security Privatization and Financial Market Risk : Lessons from U.S. Financial History*," Discussion Papers of DIW Berlin 211, DIW Berlin, German Institute for Economic Research

Carter, Alan. (1995); "The nation State and Underdevelopment", *Third World Quarterly*, Dec 95, Issue 4, ss.595-618

Castells, Manuel. (1996); *The Rise of the Network Society*, Blackwell, Oxford.

Castles. Stephen. (1999); *Development, Social Transformation and Globalization*, CAPSTRANS, Centre for Asia Pacific Social Transformation Studies workshop 23-25 June 1999

Chenery, Hollis, Sherman Robinson ve Moshe Syrquin. (1986); *Industrialization and Growth, A Comparative Study*, A World Bank Research Publication, Oxford University Press

Cornia, Giovanni Andrea. (1999); *Liberalization, Globalization and Income Distribution*, UNU/WIDER, Helsinki March.

- de Rivero, Oswaldo. (2001); *The Myth of Development: The Non-viable Economies in the 21st Century*, Zed Books, New York, NY
- Deacon. Bob, Hulse. Michelle, Stubbs. Paul. (1997); *Global Social Policy, International Organizations and The Future Welfare*, SAGE Publications, London
- Desai, Meghnad. (2001), "Amartya Sen's Contribution to Development Economics", *Oxford Development Studies*, Vol. 29, No. 3, ss.213-223
- Giddens. Anthony. (1991); *Modernity and Self identity, Polity*, Cambridge.
- Grolier. (1996); "Third world", The Grolier multimedia encyclopaedia. USA: Grolier electronic publishing
- Hirst. P, Thompson. G. (1996); *Küreselleşme Sorgulanıyor*, (Çev: Ç.Erdem,E.Yücel), Dost Kitabevi, Ankara.
- Hulme, David, Karen Moore and Andrew Shepherd. (2001); *Chronic Poverty: meanings and analytical frameworks*, CPRC Working Paper 2, November 2001.
- Jackson, Andrew. (2001); *Globalization and Progressive Social Policy*, Presentation to the Tenth Biennial Conference on Canadian Social Welfare Policy, Calgary June 18, 2001
- Jones, R.J.B. (1995); *Globalization and Interdependence in the International Political Economy*, London:Frances Pinter.
- Lal, Deepak. (1983); *The Poverty of Development Economics*, Institute of Economic Affairs, London
- Leibfried, Stephan. (2000); "National Welfare States, European Integration and Globalization: A Perspective for the Next Century", *Social Policy & Administration*, Vol:34, Issue:1, ss.44-63
- Luo, Xiaowei. (2000), "The Rise of the Social Development Model: Institutional Construction of International Technology Organizations, 1856-1993", *International Studies Quarterly* (2000) 44, ss. 147-175.
- Mittelman, J.H. (2002); "Globalization as an Ascendant Paradigm?" *International Studies Perspectives*,3(1) (February), ss.1-14
- Munck, Ronaldo. (2002); *Emeğin Yeni Dünyası*, (Çev:Mahmut Tekçe), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Oslington, Paul, (2007); *Development Economics and Classical Economics*, <http://www.unsw.adfa.edu.au/sbus/pdfs/edev.pdf>
- Piasecki, Ryszard ve Miron Wolnicki, (2004); "The evolution of development economics and globalization", *International Journal of Social Economics*, Volume 31 Number 3 2004, ss.300-314
- Radice, Hugo, (2001); Globalization, labour and socialist renewal, *Capital&Class*, Autumn, Issue 75, ss.113-126
- Rama, Martín. (2003); "Globalization and Workers in Developing Countries", *World Bank, Policy Research Working Paper*, No. 2958 (January).
- Rodrik, Dani. (tarih yok); *Küreselleşme Sınırı Aştı mı?* Kızılelma Yayıncılık, İstanbul
- Roy, Ash Narain, (1999); *The Third World in the Age of Globalization: Requiem or New Agenda?*, Zed Books, London

Saith, Ruhi, (2001); *Social Exclusion: the Concept and Application to Developing Countries*, Working Paper Number 72, Queen Elizabeth House, University of Oxford, May 2001.

Sandmo, Agnar. (2001); *Globalisation and the Welfare State: More Inequality – Less Redistribution?* presented at the conference of the European Institute of Social Security on 'European Social Security and Global Politics', Bergen, 27-29 September.

Sen, A. (1999); *Development as Freedom*, Oxford: Oxford University Press.

Sengenberger, Werner. (2003); *Economic Globalization and Social Progress*, What can be Done to Promote International Labour Standards ?A Proposal for Action Submitted to the FES,

<http://www.uta.fi/laitokset/sospol/opetus/kokemuksia/Sengenberger.PDF>.
02.04.2003,

Stiglitz, Joseph, E. (2002); *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*, (Türkçesi: Arzu Taşcıoğlu, Deniz Vural), Plan. B.Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.

Storm. Servaas, C.W.M. Naastepad (eds.). (2001); *Globalization and economic development: essays in honour of J. George Waardenburg*, Cheltenham, UK; Northampton, MA: Edward Elgar.

Şenkal Abdulkadir. (2005); *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul

Şenses, Fikret. (2001); *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Thorbecke, Erik.(2005); *The Evolution of the Development Doctrine, 1950-2005*, www.wider.unu.edu/conference/conference-2005-3/conference-2005-3-papers/Thorbecke.pdf, 11.06.2006

TÜSİAD. (2000); *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk - Avrupa Birliği İle Karşılaştırma*, Yay. No. Tüsiad-T/2000-12/95, <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/gelir/BOLUM6.pdf>

Van Liemt, Gijsbert. (1989); "Minimum Labour Standards and International Trade: Would a Social Clause Work?" *International Labour Review*, 128 (No: 4).

Wallerstein, I. (1974); *The Modern World System*, Academic Press

Weber, Max. (1997); *Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu*, (Çeviren: Zeynep Aruoba), (2.baskı), İmge Kitabevi, (2.baskı), İstanbul

World Bank. (1995); *World Development Report 1995: Workers in an Integrating World*, (Washington, DC).

World Bank. (2004); *World Development Report*